

THEOLOGIA BIBLICA

Jónás Norbert Ferenc*

Kolozsvár

A prozeliták, avagy betérés a zsidóságba**

Bevezetés

Izrael népének különleges kapcsolata Istennel a Szentírás fő témái közé tartozik. Az idegen (pogány) népekről pedig nem ritkán olvasunk olyan értelemben, hogy a választott népnek el kell különülnie a pogányoktól. A választott nép viszont sem Izrael területén, sem a diaszpórában nem kerülhette el a pogányokkal való érintkezést. A dolgozat tehát mindenekelőtt arra a kérdésre kíván választ adni, hogy Izrael népe miként viszonyult azokhoz a pogányokhoz, akik közeledni, illetve prozelitákként csatlakozni óhajtottak hozzájuk.

Isten Izrael népével kötött szövetséget az Ószövetségben, viszont az a kijelentés, hogy a választott nép *papok királysága* lesz a szövetségkötés által (2Móz 19,6), azt érzékelteti: Izrael népe közvetítői, közbenjárói megbízatást is kap a pogány népek felé.

A prozelitizmusnak ószövetségi gyökerei vannak, története pedig hosszú és igen tág körű, ebben a tanulmányban viszont csupán az ókori prozelitizmussal van lehetőségünk foglalkozni a második századig terjedőleg.

Azon túl, hogy honnan származik az prozelita elnevezés, és hogy a zsidóságba betérni vágyó pogányokat mikortól illették ezzel a megjelöléssel, a tanulmány arra is keresi a választ, hogy milyen módon mehetett végbe a zsidóságba való betérés: a betérni óhajtó pogányoknak milyen feltételeknek kellett megfelelniük, illetve milyen rituális cselekedetek révén nyerték el prozelita státusukat?

Emellett azt is vizsgáljuk, hogy a pogányokból lett prozeliták milyen társadalmi, jogi és vallási státussal rendelkeztek Izrael népének körében.

---

* Jónás Norbert Ferenc (Székelyudvarhely, 1999) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet elsőéves magiszteri hallgatója. Középiskolai tanulmányait a székelyudvarhelyi Baczkamadarasi Kis Gergely Református Kollégiumban végezte (2014–2018). A 2020/2021-es tanévben Erasmus+ cserediákként tanult egy félévet a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán és a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen.

** Ez a tanulmány annak a dolgozatnak szerkesztett változata, amelyet a szakmai zsűri különdíjjal értékelt a 2022 májusára meghirdetett Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencián, s ezzel a szerző jogot szerzett arra, hogy dolgozatával benevezzen a 2023-as Országos Tudományos Diákköri Konferenciára.

1. Az idegenek és jövevények megnevezései a héber kánonban és a Septuagintában

Maga a *prozelita* – προσήλυτος megnevezés először az Ószövetség görög fordításában, a LXX-ban jelenik meg. A LXX a héber גֵר szót fordítja προσήλυτος-nak. A גֵר – *idegen, jövevény* kifejezést viszont nem minden esetben lehet megfeleltetni a görög kifejezés tartalmával.¹ Ószövetségi értelemben véve a גֵר nem feltétlenül azokat az idegeneket jelentette, akik zsidó hitre tértek. A גֵרִים eredetileg a népeket jelentette, illetve „minden népet”, viszont később már csak az „idegenekre” használták.² A LXX fordítói eleve vallási fogalomként fordították görögre, viszont a גֵר többet foglal magában, mint csak vallási tartalommal bíró megnevezés. A kései zsidóság már nem idegent jelentett, hanem az országban lakó nem teljes jogú polgárt. Ezért az ószövetségi használatot figyelembe véve a גֵר nem lehet teljesen azonos a προσήλυτος kifejezéssel.

Az ószövetségi Izráel területén élő idegen népeknek két csoportja van: a נְכָרִי – *idegen* és a már említett גֵר.³ A נְכָרִי azon idegenek megnevezésére szolgál, akik átutazóban voltak az országban, tehát csak ideiglenesen tartózkodtak a zsidó nép körében. A másságot, az idegenséget a נְכָרִי főnév fejezi ki, és azt az idegent értik rajta, aki más törzsből és nemzetségből származik. Ma külföldinek neveznénk.⁴ Ezek a személyek kívül estek a nemzeti és vallási izraelita közösség keretein, így nem rendelkeztek jogokkal az ország területén belül, és nem álltak a törvény védelme alatt. Mindazonáltal az ókori Izráel társadalmának viszonyulása emberségesebb volt irányukba, mint amit más népek tanúsítottak az idegenek iránt, és ez szokatlan jelenség volt abban a korban.

Az utóbbi גֵר azokat az idegeneket jelölte, akik huzamosabb ideig tartózkodtak a zsidó nép között. Ez a huzamosabb idő akár több generációra is kiterjedhetett. A Tanakh alapján különbséget kell tennünk a גֵר תוֹשֵׁב – *ott lakó idegen* – (1Móz 23,4; 3Móz 25,35; 25,47, Zsolt 39,13; Ézs 44,26) és a גֵר צִדְקָה – *igaz idegen* között. Az előző szókapcsolat azokat a népeket foglalja magában, amelyek már a honfoglaláskor Izráel területén éltek, és a lakosságnak azon rétegét jelentették,

¹ Szécsi József: Prozeliták – betérés a zsidóságba. In: uő (szerk.): „Fölkél egy Csillag!” Néhány előadás. Keresztény–Zsidó Társaság, Budapest 2004, (137–159) 145.

² Uo. 144.

³ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (eds.): *Theological Dictionary of the New Testament*. [ThDNT] Vol. 6. Trans. Geoffrey Bromiley W. William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan 1973, (727–745) 728.

⁴ Kozma Zsolt: Népvándorlás. Isten vándorló népe a Szentírásban. In: Balogh Csaba – Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Az Írás bűvöletében. Tanulmányok Adorjáni Zoltán 65. születésnapjára*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár 2021, (456–469) 465.

akiket a zsidó közösség elfogadott, és bizonyos jogokat biztosított számukra.⁵ Amint már említettük, a אֲשֶׁר לֹא־יִשְׂרָאֵלִים azokat a pogányokat jelenti, akik Izráelben éltek, viszont ezek a pogányok tiszteletben tartották a noéi törvényeket (1Móz 9,1–17; 2Kiráj 17,26). A rabbinikus irodalom szerint אֲשֶׁר לֹא־יִשְׂרָאֵלִים az az idegen, aki minden tekintetben aláveti magát a zsidó kultusznak, sőt körül van metélve, és teljesíti a zsidó törvények és tisztasági szokások előírásait [Jev (Jövámót – Sógorsági házasság) 48b]. A templom pusztulása után megszűnt a אֲשֶׁר לֹא־יִשְׂרָאֵלִים fogalom kétféle értelmezése, s a rabbinikus irodalom ettől kezdve csak אֲשֶׁר לֹא־יִשְׂרָאֵלִים-ként használja.⁶ A kifejezés megfelel az attikai államokban használt μέτοικος⁷ kifejezésnek. A továbbiakban csak ezzel a kifejezéssel kívánunk foglalkozni.

2. A prozeliták

2.1. Elnevezésük. Ki a tulajdonképpeni prozelita?

Amint fentebb már említettük, a προσήλυτος kifejezést először a LXX alkalmazza az idegenekre és jövevényekre. A LXX fordítói a προσήλυτος és a πάροικος szavakkal fordították a héber אֲשֶׁר לֹא־יִשְׂרָאֵלִים-t.⁸ W. C. Allan amellett érvel, hogy a προσήλυτος kifejezés nem tekinthető a πάροικος⁹ szinonimájának, mert a LXX fordítói a misnai értelmezéshez hasonlóan a zsidó hitre tért emberre használták a προσήλυτος¹⁰ kifejezést, és nem az eredeti értelemben.¹¹ Thiessen azt állapítja meg, hogy a LXX könyveit különböző csoportok fordították, és a אֲשֶׁר לֹא־יִשְׂרָאֵלִים fordítása ezért jelentkezik két formában, és nem a misnai értelemezés konszenzusos használata miatt.¹²

⁵ Kozma Zsolt: *i. m.* 463.

⁶ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságra*, 144.

⁷ Μέτοικος: 1. áttelepült, letelepült népcsoport; 2. Athénban teljes jogú polgár, korlátozott jogokkal; 3. valakivel együtt lakó ember vagy csoport. Az attikai államokban teljes mértékben független patrónusától, aki a legalapvetőbb jogokat biztosította számára. Az különböztette meg a rab-szolgától, hogy személyes szabadsággal rendelkezett. Saját vagyont nem szerezhetett, továbbá ki volt szolgáltatva patrónusa szeszélyeinek. Ld. Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *Ógörög–magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993, 674.

⁸ Thiessen, Matthew: Revisiting the προσήλυτος in “the LXX”. In: *Journal of Biblical Literature* 132 (2013/2), (333–350) 334.

⁹ Thiessen, Matthew: *i. m.* 333. A πάροικος jelentése: *idegent, jövevényt*. A LXX általában akkor használja, amikor nincs szó a jövevény áttérési szándékáról. Ld. Varga Zsigmond J. (szerk.): *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1996, 746.

¹⁰ Allan azt állapítja meg, hogy a LXX 70-szer fordítja a אֲשֶׁר לֹא־יִשְׂרָאֵלִים-t προσήλυτος-nak, és általában megtéréssel kapcsolatban. Ld. Thiessen, Matthew: *i. m.* 335–336.

¹¹ Ld. bővebben Allan, W. C.: On the Meaning of ΠΡΟΣΗΛΥΤΟΣ in the Septuagint. *The Expositor* 4, (1894/10), 264–275.

¹² Thiessen, Matthew: *i. m.* 348.

A héber רָאָה szó προσήλυτος fordítása 77-szer fordul elő a LXX-ban. 14 helyen más szóval fordítja a LXX a héber רָאָה-t: 11-szer a πάροικος-szal (1Móz 15,13; 23,4; 2Móz 18,3; 5Móz 14,21; 23,8; 2Bασ 1,13; 1Krón 29,15; Zsolt 39,13 119,19; Jer 14,8); 2 helyen a γε(ι)ώρας szóval, amely az arám ארריג (= héber רָאָה) görögösített változata (2Móz 19, 9; Ézs 14,1); és 1 helyen a ξένος-szal¹³ (Jób 31,32). A πάροικος általában a רַב־תּוֹרָה fordítása a LXX-ban (2Móz 12,45; 3Móz 22,10; 26,6.23 stb.) A fordításbeli eltéréseknek az a magyarázata, hogy a προσήλυτος már vallásos kifejezés volt a LXX fordítói számára, és így nem minden esetben felelt meg az ószövetségi רָאָה-nek (pl. 1Móz 5,13; 23,4; 2Móz 2,22; 18,3; 5Móz 14,21; 23,8 stb.). Különös azonban, hogy az izraeliták Egyiptomban προσήλυτος-ok és nem πάροικος-ok, amint az várható volna (2Móz 22,20; 23,9; 3Móz 19,34; 5Móz 10,19). A προσήλυτος csak ritkán szociológiai értelmű az ószövetségi רָאָה-nek megfelelően (pl. 3Móz 19,10 5Móz 24,21).¹⁴

Eltekintve az Allan és Thiessen közti vitától tényként állapíthatjuk meg, hogy a προσήλυτος a zsidóságba teljesen „betért” pogányt jelentette a görög-római diaszpórában, tehát azt a pogányt, aki a zsidók Istenéhez fordult a maga teljes életvitelével, és ezáltal a zsidó kultuszközösséghez kívánt tartozni. A görög προσέρχομαι¹⁵ ige ελυθ- tönéből képzett προσήλυτος szó a hellén korban kap sajátos jelentést, és terminus technicusként olyan pogány származású személyt jelöl, aki teljes mértékben és nyilvánosan, körülmetélkedéssel, bemerítkezéssel és templomi áldozat bemutatásával csatlakozott a zsidósághoz.¹⁶

Fontos megemlítenünk, hogy e feltételek teljesítése által a görög-római diaszpórában élő betérő pogány a zsidó közösség teljes befogadását érdemelte ki, viszont a palesztinai zsidó közösség inkább elzárkózott attól, hogy a prozelitákat teljes jogú zsidóknak tekintse. A szó gyöke¹⁷ tehát az ελυθ-/ηλυσις-,¹⁸ amely csak a keresztyén-zsidó iratokban fordul elő ilyen formában, és az ἔπηλυς, ἐπηλύτης, ἐπήλυτος (*idegen, jövevény, odajött*) szavakkal áll rokonságban. Ez a három szó közös jelentéssel bír a profán görög nyelvben, és a latin *advena*¹⁹ szóval lehet megfeleltetni.

¹³ A ξένος jelentése: *idegen, külföldi, ismeretlen, járatlan; vendégharát, vendéglátó*. Ld. Varga Zsigmond J. (szerk.): *i. m.* 659.

¹⁴ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *ThDNT* 6, 731.

¹⁵ A προσέρχομαι jelentése: 1. *odamegy valakibez, fölkeres valakit*; 2. *föllep, fordul valakibez*; 3. *foglal-kozni kezd valamivel*. Ld. Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *i. m.* 909.

¹⁶ Steiner József: *i. m.* 12.

¹⁷ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *ThDNT* 6, 728.

¹⁸ Az ελυθ-/ηλυσις- jelentése: *menés, járás*. Ld. Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *i. m.* 483.

¹⁹ Az *advena* jelentése: *jövevény, idegen, bevándorolt, jöttment, költöző*. Ld. Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *i. m.* 18.

2.2. *A prozelita Alexandriai Philón értelmezéseiben*

Az ószövetségi **ἡ** fogalmának LXX-i új értelmezése különös nyomatékkal jelenik meg Alexandriai Philón (Kr. e. 25/20/13– Kr. u. 45/50) írásaiban. Ő is használja a προσήλυτος kifejezést azokra a pogányokra, akik a zsidóságba tértek be (pl. *De Somniis* II,273; *De specialibus legibus* I, 51.308), de szívesebben illeti őket az ἔπηλυς (*In Flaccum* 54), ἐπηλύτης (*De virtutibus* 102–104.182. 219; *De specialibus legibus* I, 52–53), és az ἐπήλυτος (*De virtutibus* 104; *De specialibus legibus* IV, 176–177.) kifejezésekkel, ugyanis ezek ismerősek és érthetőbbek pogány olvasói előtt a valószínűleg idegenebbül hangzó προσήλυτος-hoz képest. Ennek értelmét ekképpen magyarázza meg nekik:

„[...] ezeket azért nevezik prozelitáknak, mivel egy új és Istennek tetsző közösséghez csatlakoztak, megvetik a mesés koholmányokat, és ragaszkodnak a tiszta igazsághoz” (*De specialibus legibus* I,51).

Philón szerint tehát a προσήλυτος olyan személy, aki elhagyja szülőföldjét, rokonait, barátait, elfordul ősei hagyományaitól, és a zsidó törvények szerint él (*De specialibus legibus* I,52. 309). Philón azt tartotta igaz prozelitának, aki nemcsak testileg metéltette körül magát, hanem szív szerint, vagyis kívánságait és vágyait illetően is „körülmetélt” volt.²⁰ Ezt a szabadon választott „rokonságot”, a szent gyülekezethez való tartozást Philón többre becsülte minden vérségi kapcsolatnál.²¹

„Ezért az erényért és kegyességért a prozelita elhagyta a hazáját, rokonságát, barátait, hogy jogi és társadalmi egyenlőséget kapjon az igaz zsidók közösségében. (*De specialibus legibus* 1,51–53; *De Josepho* 87, *De virtutibus* 102–104).”²²

Ezért Philón arra ösztönzi népének tagjait, hogy szeressék az idegeneket, ne csak úgy, mint barátokat vagy szülőket szokás, hanem úgy, ahogyan önmagukat.²³

Philón azzal indokolja az „idegenek” érdeklődését a zsidó vallás iránt, hogy a zsidóság a mózesi törvényeknek megfelelően mindenki előtt nyitott.²⁴ E felfogás mögött az alexandriai és a diaszpóra más helyein bekövetkezett áttérések álltak, ám aligha kétséges, hogy Philón az Örökkévaló új, egyre bővülő és egyre meg-

²⁰ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *ThDNT* 6, 731–732.

²¹ Gánor György: Az otthon idegensége – az idegenségbeliség otthonossága. In: *Világosság* 48. (2007/11–12), (73–97), 91–94., 92.

²² Enger, Filip: Proselysten (AT). In: *WiBiLex. Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet*. <https://www.bibelwissenschaft.de/wibilex/das-bibellexikon/lexikon/sachwort/anzeigen/details/proselysten-at/ch/c01fd26936a9e233d645f22dafdc2254/> (2022. febr. 28.).

²³ Gánor György: *i. m.* 92.

²⁴ Uo. 93.

határozóbb közösségének utópisztikus teóriáját fogalmazta volna meg.²⁵ Philón prozelitákról alkotott szemléletéről az mondható el, hogy számára az „idegen” nem a „kirekesztettel” rokon értelmű szót jelenti, hanem azt a személyt, aki a prozelitához hasonlóan kész beilleszkedni a zsidóságba.²⁶

Philón felfogását illetően figyelmet érdemel a *De specialibus legibus* I,309. Itt arra építi magyarázatát, hogy Isten hatalmas és rettenetes. Ő nem személyválogató, és ajándékokkal sem lehet megvesztegetni; ugyanakkor együttérző és könyörületes is, és mint ilyen tulajdonságokkal rendelkező bíró igazságot szolgáltat az árvának és özvegynek, szereti a jövevényt, kenyeret ad nekik és felruházza őket (5Móz 10,17–18). Ezután pedig megindokolja, hogy Isten miért lehet pártfogója a jövevényeknek, azaz betű szerint a prozelitáknak (προσηλύται):

„Isten azért pártfogolja a prozelitákat, mert hátuk mögött hagyták atyáik szokásait és babonáit, igazán magukévá tették a törvény szerinti kegyességet, s így méltókká lettek arra, hogy a Valóságosan Létező²⁷ védelme alá szaladjanak, nála oltalmat találjanak (ικέται), és szolgálói legyenek (θεραπευταί).”²⁸

Amint az előbbi idézet tükrözi, Alexandriai Philón az árvák, az özvegyek és a jövevények oltalomkereséséhez kapcsolja a prozelitalétet, amelyben megvalósul Isten helyes tisztelete és szolgálata. Viszont a lévíták papi szolgálatát is összekapcsolta a προσήλυτος-léttel. Mivel Lévi, azaz a papok törzse nem kapott földi örökséget, Istenhez kényszerültek menekülni. Ezért ők nem földi dolgokban buzgólkodnak, mint Izrael többi fiai, hanem Istent szolgálják, és ezért ők is az Úr „jövevényei”.²⁹

„Philón itt összekapcsolja a prozelita és lévita szavak jelentését, ugyanis mindkettő magában foglalja a csatlakozást. Vö. a (I.) לָוִי ige nif'al. jelentésével: *csatlakozni*, és annak לָוִי névszói változatával [...]”³⁰

Philón *De vita contemplativa* című írása, amely a terapeuták, azaz az egyiptomi esszénusok életvitelét mutatja be és dicséri, szintén ezt a sajátos prozelitafelfogást tükrözi.³¹

²⁵ Gánor György: *i. m.* 92.

²⁶ Uo. 94.

²⁷ Isten sajátos megnevezése Philón munkáiban, amely Platón istenfogalmára vezethető vissza. Adorjáni Zoltán: *A terapeuták kontemplatív kegyessége*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2007, 29.

²⁸ Uo. 122.

²⁹ Uo. 121.

³⁰ Uo. 123., 13. láb.

³¹ Ld. Adorjáni Zoltán: *i. m.* 123.

Összefoglalásképpen azt kell megállapítanunk, hogy a προσήλυτος Philónnál sem társadalmi státust kifejező fogalom, hanem olyan vallásos jellegű cím, amely rangot és méltóságot fejez ki.³²

2.3. *A prozeliták Josephus Flavius műveiben*

Josephus Flavius (Kr. u. 37/38–100?) ugyanolyan okok miatt került a προσήλυτος kifejezés használatát, mint Alexandriai Philón.³³ A *Zsidók története* XVII. 3,5-ben ezt olvassuk egy Fulvia nevű előkelő asszonyról:

„Volt egy zsidó férfiú, aki elmenekült hazájából, mert vádat emeltek ellene a törvény megszegése miatt [...]. Ez akkoriban Rómában lakott, a mózesi törvény magyarázójának adta ki magát, és összeállt három más magafajta emberrel. Ezek négyen aztán rávettek egy Fulvia nevű előkelő asszonyt – aki a zsidó hitre tért [προσεληλυθυϊαν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς] [...]”³⁴

Az *Ant* XIV. 7,2-ben, ahol a jeruzsálemi templom Marcus Licinius Crassus (Kr. e 114–53) római politikus, hadvezér általi kifosztásáról olvasunk, és Josephus a zsidók és prozeliták által a templomban felhalmozott kincsek sokaságát is ecseteli, a prozelitákra a σεβομένοι τὸν θεόν – „istenfélők” kifejezést használja terminus technicusként:

„Senkinek sem szabad csodálkoznia, hogy templomunkban ily rengeteg kincs volt felhalmozva: hiszen a földkerekség valamennyi zsidója és az igaz Isten minden tisztelője [πάντων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἰουδαίων καὶ σεβομένων τὸν θεόν], Ázsiában és Európában, hosszú idő óta hordta össze ezt.”³⁵

Az *Ant* XX. 8,11-ben pedig azt olvashatjuk, hogy Néro felesége, Poppea Sabina (Kr. u. 30–65) „istenfélő asszony volt”: θεοσεβῆς γὰρ ἦν. A θεοσεβῆς – *istenfélő, istentiszteelő, vallásos, kegyes, jámbor* melléknév³⁶ nem jellegzetesen prozelitizmusra használt kifejezés, itt azonban a történelmi tény összefüggésében arról van szó, hogy az előkelő római asszony szimpatizált a zsidó vallással. Az *Ant* XIV. 7,2-ben használt σεβομένων τὸν θεόν sajátosan prozelitizmusra utaló kifejezés mind Josephusnál, mind pedig az Újszövetségben: olyan pogányokat jelöl, akik Izrael

³² Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *ThDNT* 6, 732.

³³ Uo.

³⁴ A fordítás forrása: Flavius Josephus: *A zsidók története*. Ford. Révay József. Renaissance, Budapest 1965, 786. Ezen a helyen Josephus a προσέρχομαι ige participium perfectumával fejezi ki, hogy Fulvia a „zsidósághoz csatlakozott”.

³⁵ Flavius Josephus: *A zsidók története*, 590–591.

³⁶ Ld. θεοσεβῆς. Varga Zsigmond J. (szerk.): *i. m.* 442. Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *i. m.* 497.

Istenéhez csatlakoztak, részt vettek a zsinagógai istentiszteleten, de nem metélkedtek körül, és nem tartották be a Törvény minden előírását.³⁷

Amint azt a fentebb idézett *Ant* XIV. 7,2 első mondata is tükrözi, Josephus kissé lejjebb ugyanebben a bekezdésben mondja el, hogy a zsidó nép az ő korában már az egész (ismert) világon jelen volt, és a diaszpórákban sokan vannak, akik törvényeik szerint élnek, tehát prozeliták lesznek:

„[...] Strabon tanúsítja, hogy Sulla mikor átment Görögországba, hogy Mithridates ellen harcba induljon, Lucullust küldte ki, hogy fojtsa el a kyrenei zsidó lázadást, mert akkor már az egész világ tele volt zsidókkal. Ezt írja: »Kyrene városában négy osztály volt: polgárok, földművesek, telepesek és zsidók. Ez utóbbiak már majdnem minden városban megtelepedtek, és aligha lehet olyan helyet találni a föld kekségén, ahol ez a nép ne vetette volna meg lábát, vagy ne uralkodnék. Egyiptom és Kyrenaika, ahol ők uralkodnak, valamint sok más terület buzgón utánozza őket, különösképpen tiszteletben tartja a zsidók hitközségeit, és átveszi a zsidók ősi törvényeit, sőt ezen a réven gyarapszik is.«³⁸

Az *Appión ellen* című írásában is hasonlót állít, csak itt kimondottan a görög területeken élő zsidókról szól, akiknek hitét és életvitelét a városok lakói követték:

„A görög poliszok körében sem volt régente ismeretlen a mi népünk, szokásaink közül sok lejutott már egyikbe vagy másikba, és méltónak tartották azokat az utánzásra.»³⁹

Josephus művei tehát igen fontos források a zsidó hitre való áttérésekről szóló beszámolóival.⁴⁰ A pogányok betérésére még a következő körülírásokat használja: διδάσκειν τὸν θεὸν σέβειν – *istenfélelemre tanítani* (*Ant* XX. 2,3); τοῖς Ἰουδαίων ἔθεισιν χαίρειν – *örülni, örömmel fogadni a zsidó szokásokat* (*Ant* XX. 2,4); τὰ Ἰουδαίων ἔθη μεταλαβεῖν – *a zsidó szokásokat átvenni* (*Ant* XX. 7,1); ἰουδαῖζω – *zsidó módon élni* (*De bello* II, 18,2).⁴¹

³⁷ σέβομαι. Varga Zsigmond J. (szerk.): *i. m.* 861. Foerster, Werner: σέβομαι. In: *ThDNT* 7, (1971), (169–195) 171–172.

³⁸ Flavius Josephus: *A zsidók története*, 591.

³⁹ Josephus Flavius: *Appión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról*. Ford. Hahn István. Prométheusz könyvek 5. Helikon Kiadó, Budapest 2009, 11.

⁴⁰ Stuehnenberg, F. Paul: Prosleyt. In: Freedman, David Noel: *The Anchor Bible Dictionary*, Vol. 5., Astrid B. Beck and Doubleday, New York, London, Toronto, Sidney, 1992, (503–505) 504.

⁴¹ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *ThDNT* 6, 732–733.

Josephus Flavius arról is beszámol *A zsidók történetében*, hogy Julius Caesar kiváltságokat adott a zsidóságnak a Római Birodalomban: tilos volt a konzuloknak, prokonzuloknak és hadvezéreknek vagy tábornokoknak csapatokat toborozniuk a zsidók közül, és a katonáknak is tilos volt sarcot kiróni rájuk; nem volt szabad megtiltani istentiszteleteik megtartását; saját törvényeik szerint bírászkodhattak ügyeikben, és joguk volt minden fenntartás nélkül megtartani ünnepeiket (*Ant XIV. 10*).⁴²

Azt megelőzően, hogy Josephus az idegenekről vagy istenfélőkről beszélne, előbb kiemeli a zsidóság azon tulajdonságait, amelyek abban a korban vonzóvá tették a zsidó vallást a pogányok számára. Az *Appiön ellen* című írásában elsősorban a törvény beható ismeretét és a közös hit életmóddá válását emeli ki (2,19):

„A legtöbb ember oly távol áll a saját törvényei szerinti léteitől, hogy azokat a legtöbben nem is ismerik. [...] Ha azonban közülünk kérdez meg bárkit valaki a törvény felől, könnyebben sorolja fel valamennyit, mint saját nevét. [...] Mindenekelőtt ez a körülmény teremtette meg a bámulatot keltő egyetértésünket: egy és ugyanazon hitet valljuk az Istenről, életmódunkban és szokásainkban nem térünk el egymástól, és mindez az emberi erkölcsökben a legszebb összhangot hozza létre.”⁴³

Emellett azt is megemlíti, hogy a zsidósághoz való vonzódást nemcsak a zsidó erkölcsös élet tette kívánatosná, hanem bizonyos társadalmi és gazdasági tényezők is. Előbb említettük Caesar zsidóknak adott engedményeit. Ehhez hasonlóan számol be Josephus egy Zamarisz nevű babiloni zsidó történetében. Zamarisz Heródes király tette országa egyik részének kormányzójává. *A zsidók történetében* a következőket olvassuk Zamarisz kormányzóságáról (*Ant XVII. 2,2*):

„Mínthogy idővel sokan csatlakoztak hozzá, különösen olyanok, akik híven megtartották a zsidó törvényeket, a vidék hamarosan sűrűn benépesült, hiszen az emberek nem csupán biztonságot, hanem teljes adómentességet is élveztek, legalábbis Heródes életében.”⁴⁴

Josephus a Heródes-dinasztiát is a prozeliták közé sorolta. A Heródes család idumeai volt és a Johannész Hyrkanosz által elrendelt áttérítés következtében kötelessége volt, a családnak is zsidó hitre térni (*Ant XIII, 9,1*). Josephus ἡμουσδαϊος-nak, félig zsidónak nevezi Nagy Heródest, és ezzel is utalt arra, hogy méltatlan tekintette a zsidó királyi címre (*Ant XIV. 15,2*).

⁴² Flavius Josephus: *A zsidók története*, 600–607.

⁴³ Josephus Flavius: *Appiön ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról*, 29.

⁴⁴ Flavius Josephus: *A zsidók története*, 735–736.

Ebben az időben Adiabéné királynéjának, Helenének és fiának, Izatésznek az áttérése volt a legfeltűnőbb eredménye a zsidó misszióknak (*Ant XX. 2,2*).⁴⁵ Josephus beszámolója szerint előbb a királyné tért át zsidó hitre, majd fia, Izatész, akit egy Anan nevű zsidó kereskedő tanított. Mivel a herceg nem volt körülmetélve, ezért az áttérést sem lehetett még hivatalosnak tekinteni. Izatésznek hajlott arra, hogy körülmetélkedjék, viszont anyja és tanítója nem javasolták a közfelháborodás elkerülése érdekében. Kezdetekben azt javasolták neki, hogy elegendő, ha megtartja a zsidó törvényeket és tiszteli a zsidók Istenét, mert ezek a dolgok elsőbbséget élveznek a körülmetélkedés jelével szemben. Izatészt végül akkor metélték körül teljes titokban egy Eleázár nevű zsidó farizeus sürgetésére, amikor királlyá lett.

Ennek a családnak az áttérése a zsidóság számára igen előnyös volt, ugyanis Helené királyné egy alkalommal Jeruzsálembé zarándokolt, ahol megtekintette a templomot, és nem kis áldozatot mutatott be. Izatész pedig nemegyszer küldött adományokat a templom javára uralma alatt.⁴⁶

3. A betérés

3.1. *A betérés követelményei*

A zsidó közösségbe való betagoledáshoz három alapfeltételt kellett teljesítenie a betérni kívánónak: körülmetélkedés, bemeitkezés és áldozatbemutatás [Keritót (Ker) 81a].⁴⁷ Elsősorban a férfi betérők esetét kívánjuk bemutatni, majd ezek után a nők és a gyermekek betérésére vonatkozó előírásokat tárgyaljuk.

A betérést megelőzte a Tóra tanulmányozása és annak bizonyossága, hogy a betérni vágyó személy elkötelezte magát a „parancsolatok megtartására, mert ezáltal lesz גֵּר צְדִיקָה”.⁴⁸ A prozelitának új nevet is adtak, miután eleget tett a három alapelvárásnak. A neve nem a vér szerinti szüleinek a fia vagy a lánya lesz, hanem „Ábrahám atyánk gyermekének” (בן אברהם אבינו) nevezik.⁴⁹

3.2. *A körülmetélkedés*

A Biblián kívüli szóhasználatban a körülmetélés általában körülvágást jelent. Ez lehetett akár a gyász vagy a rabszolgaság jele is. Eredetét illetően valószínűleg az ókori Egyiptomból származó szokás. Ezt a rítust főleg férfiakon

⁴⁵ Flavius Josephus: *A zsidók története*, 866–868.

⁴⁶ Uo. 868.

⁴⁷ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságba*, 140–141.

⁴⁸ Szécsi József: *Prozeliták, betérés a zsidóságba*. Budapest 2001, 3.

⁴⁹ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságba*, 140.

végezték el, de előfordult, hogy nőkön is. A férfiakon végzett körülmetélést περιτομή-nak, a nőkön végzett körülmetélést pedig έκτομή-nak nevezik.⁵⁰ A cselekmény mágikus vagy primitív vallási eredetű lehetett. Szerepe kettős volt: egyrészt a szent megváltás jele volt, másrészt törzsi szövetségi jegy. Az Ószövetségben a második szerepkör kapja a nagyobb hangsúlyt, tehát a körülmetélkedés rituális jellege sokkal hangsúlyosabb, mint a higiéniai hatása. A rituálé kamaszkori vagy akár házassági beavatás aktusa volt, és az újszülötteken is gyakorolták. Az Ószövetség mindhárom formára ad példát, de az újszülöttkorban végrehajtott körülmetélkedés a lényeges. Izrael kapcsán a 2Móz 4,24 skk a körülmetélkedés legkorábbi szövegtanúja. A történet alapján Cipóra cselekedete a házasságra is mutathat. A Józs 5,2 feltételezhetően egy ókori népi hagyományt örökít meg: Gilgálban volt egy hely, ahol a pubertáskorú és felnőtt férfiakat metélték körül.⁵¹

Mielőtt az ószövetségi gyakorlatra térnénk rá, meg kell jegyeznünk, hogy a keleti és nyugati sémi népek eltérő módon viszonyultak a körülmetélkedéshez. Míg a keleti sémiták nem gyakorolták, addig a nyugati sémiták körében nemcsak a zsidó nép gyakorolja (1Móz 17,23 skk). A körülmetélkedés az egyik legrégebbi és legfontosabb rendelkezése az Ószövetségnek: az előbőrön végzett metszés látható jegye a JHVH és Ábrahám közötti szövetségnek (1Móz 17,9–14). A héber nyelv a מול igével fejezi ki a körülmetélést. Ezt a LXX a περιτέμνω igével fordítja, de nem kizárólag csak a מול igét fordítja ezzel, hanem minden olyan kifejezést is, ami magára a rituális aktusra utal. Ez valószínűleg egyiptomi hatás a LXX-ra, mivel más szövegrészekben is használja a körülmetélt vagy a körülmetéletlen kifejezést, nemcsak ott, ahol ez a héber szövegben előfordul.⁵²

Maga a rítus feltételezhetően egyiptomi hatásra maradt meg valamelyik törzsnél, s ezt később a többi törzs is átvette. A körülmetélkedés szokása talán a Kr. e. 11. században állandósulhatott, s Izrael népe ezzel különböztette meg magát a filiszteusoktól. A papi hagyomány később rítust formált a szokásból, s innen eredhet a nyolcnapos fiúgyermek körülmetélése. Az ószövetségi értelmezés szerint a körülmetélt előbőr egyértelmű testi jele a JHVH-val kötött szövetségnek, s csak az a személy részesülhet az ő ígéreteiben, aki körül van metélve (2Móz 12,48).⁵³

A Babiloni Talmud a körülmetélkedést és a kultikus bemeztést hangsúlyozza a prozelita betérés esetében. Amint azt az előbbieken tisztáztuk, a körülmetélkedés rendkívül fontos volt. Ezért egy betérni készülő nem zsidó embernek is

⁵⁰ Meyer, Rudolf: περιτέμνω. In: *TbDNT* 6, 1973, (72–84) 74.

⁵¹ Uo. 76–77.

⁵² Uo. 73.

⁵³ Uo. 76–77.

szükséges volt körülmetélnie. A Babiloni Talmud (Jev 47b) traktátusa szerint a körülmetélést bizonyos kérdések és tanítások előzték meg, amelyek a betérni vágyó elkötelezettségét kívánták felmérni:

„Amikor egy ember (nem zsidó) jön, hogy prozelita legyen, és azt mondják neki: Mondd el nekünk, mi az indoka annak, hogy prozelita akarsz lenni? Hát nem tudod, hogy ebben az időben Izráelt kínozzák, lökdösik, tépik, török, hogy büntetés éri őt? Ha azt mondja: tudom ezt, és nem vagyok méltó rá, akkor azonnal beviszik, és oktatják néhány könnyebb és néhány nehezebb parancsolatra (Jev 47b).”⁵⁴

A tanításban már részesült, de még körül nem metélt prozelitának végérvényesen el kell döntenie, hogy körülmetélné-e vagy nem. Erre nézve a Babiloni Talmud rendelkezése szerint a következőképpen kell rákérdezni határozott szándékára:

„Tudd meg, hogy az eljövendő világ csak a kipróbáltak számára készítettett. Izráel, az eljövendő világ csak a kipróbáltak számára készítettett. Elfogadod-e ezt? [...] Ha elfogadja, azonnal körülmetélik.” (Jev 47a/47b)⁵⁵

A körülmetélés technikai részéről ezt írja a Talmud:

„Ha bőrdarabok maradnak a fitymából rajta, amelyek érvénytelenné teszik a körülmetélést, megismétlik a körülmetélést.” (Jev 47b:2)⁵⁶

Mielőtt rátérnénk a bemejtés, a kultikus megmosatás kérdésére, ismerkedjünk meg a körülmetélés és a bemejtés körül kialakult rabbinikus vitával. Ezt a vitát a Babiloni Talmud alapján ismertetem, amely megörökítette Rabbi Eliézer és Rabbi Jehosua ilyen vonatkozású tanítását.⁵⁷ Eliézer rabbi szerint az az igazi prozelita, aki körül van metélve, a bemejtkezés pedig elhanyagolható:

„Rabbi Eliézer mondja: egy prozelita, aki körülmetélné, de nem méjtkezik meg. Íme, ez az igaz prozelita! Mert így találjuk az atyáknál is: akik körülmetélné, de nem méjtkeztek meg.” (Jev 46a)⁵⁸

Eliézer rabbi szerint a körülmetélés az atyákkal kötött szövetségbe tagolja be a betérőt, és a bemejtkezés nem játszik szerepet a szövetség tekintetben (1Móz

---

⁵⁴ Meyer, Reinhold: *Der Babilonische Talmud*. Wilhelm Goldmann Verlag, München 1963, 229–230. (Saját fordítás.)

⁵⁵ Meyer, Reinhold: *i. m.* 230.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo. 231–232.

⁵⁸ Uo. 231.

17,10–11; 2Móz 12,48). Jehosua rabbi szerint valójában a bemerítkezés lesz a jele annak, hogy a prozelita zsidónak számítatik:

„Rabbi Jehosua mondja: Ha valaki bemerítkezik, de nem metélkedik körül, íme az a prozelita, mert így találjuk az atyáknál: akik bemerítkeztek, de nem metélkedtek körül.” (Jev 46b)⁵⁹

A vita végül úgy dőlt el, hogy a betérés mindkét rituális aktusa elmulaszthatlan:

„Ha valaki megmerítkezik, de nincs körülmetélve, körülmetéltetik; de ha nem merül alá, nem lesz prozelita, míg körül nem metélik, és alá nem merül.” (Jev 46b)

„Inkább abban a tekintetben nincs nézetkülönbség, hogy valaki alámerítkezik, és körül is van metélve, mert ez az érvényes áttérés. Valójában abban a tekintetben van nézetkülönbség, hogy valaki körül van metélve, de nem merült alá.” (Jev 46b)⁶⁰

Tehát a rabbinikus hagyomány szerint önmagában sem a körülmetélés, sem a bemerítkezés nem elégséges ahhoz, hogy egy pogány prozelitává legyen, hanem mindkettőnek meg kell történnie.⁶¹

3.3. A bemerítkezés

A bemerítkezés eredetéről azt lehet megállapítani, hogy annak rítusát más kultúrkörökben is gyakorolták. Szakrális fürdőkről értesülünk az eleuszi, bachuszi és egyiptomi kultuszok kapcsán is. A tényállás az, hogy a bemerítkezés rítusainak különböző formáit nem lehetséges közös eredőre visszavezetni.⁶² A rituálé értelméről és jelentéséről azt lehet megállapítani, hogy az egy istenségnek nem tetsző fizikai vagy erkölcsi szennytől való megtisztulás rítusa. A Hermész-kultuszban és az egyiptomi kultuszban a halhatatlanság gondolata is megjelenik a rituális bemerítkezés kapcsán, a babiloni gyakorlatban pedig a víz a varázslás legfőbb eszköze. Ezekben a kultuszokban a bemerítkezés mágikus és rituális töltete hangsúlyos, nem az erkölcsi tisztulás.⁶³

Az ószövetségi szóhasználatban a *bemeríteni*, illetve *belemártani* jelentésű טבל ige fejezi ki a bemerítés cselekményét.⁶⁴ Ebből kifolyólag az Ószövetség két

⁵⁹ Meyer, Reinhold: *i. m.* 231.

⁶⁰ Uo. 232.

⁶¹ Uo. 233.

⁶² Oepke, Albrecht: βάπτω, βαπτίζω. In: *TbDNT* 1, 1974, (529–547) 530–531.

⁶³ Uo. 533.

⁶⁴ A טבל ige a legtöbb esetben az elsődleges, nem szakrális jelentésében fordul elő az Ószövetségben. Ld. *BibleWorks*.

értelemben használja. Elsődleges értelemben a hétköznapi használatra, például a falat bemártására vagy a láb vízbe való bemártására stb. Másodlagosan főként a szakrális tisztulás aktusának kifejezésére szolgál (3Móz 4,6.17; 11,32; 15,11.13). Naámán megtisztulásának történetéből nemcsak a testi tisztulásra következtethetünk, hanem a kultikusra is, mivel ebben hétszeres alámerítkezésről és a Jordán folyó kiemeléséről olvashatunk (2Kir 5,4).⁶⁵ A LXX a βάπτω,⁶⁶ πλύνω⁶⁷ és λούω⁶⁸ görög igékkel fordítja ezt az טָבַל igét. A késői zsidóságban a טָבַל és a βάπτω igét a papi értelemben vett tisztulás kifejezésére használták (Jud 12,7).⁶⁹ A prozeliták alámerítése ebbe a kontextusba illeszkedik. Az Ószövetségben a törvény szerinti mosakodás csupán arra való, hogy eltörölje a kultuszi tisztátalanságot, és a személyt ismét alkalmassá tegye a kultusz gyakorlására.⁷⁰

Az intertestamentális korban gyakorolt bemeítkezések között a prozeliták bemeítkezési szertartása egyszeri és megismételhetetlen lehetett. Mivel a pogányok rituális értelemben tisztátalannak számítottak, ahhoz, hogy érintkezhesse- nek a zsidókkal, át kellett esniük egy tisztulási fürdésen. Az idők folyamán ez a rítus egyre nagyobb jelentőséget nyert, míg végül egyenértékű lett a körülme- telkedéssel. A bemeítkezés aktusa azért volt egyszeri és megismételhetetlen, mert a bemeítkezett prozelita jog szerint új emberré lett.⁷¹

Ezzel kapcsolatban a Talmud a következőket állapítja meg:

„A bemeítés önmagában hatékony, ezt Rabbi Eliézer és Rabbi Jehosua is elfo- gadja. [...] Hija bar Abba rabbi azt mondta, hogy egy embert soha nem tekintenek megtértnek, amíg körül nem metélték, és alá nem merült.” (Jev 46b)⁷²

A bemeítés bibliai eredetét tekintve a rabbinikus irodalom több megállapítást is tesz:

⁶⁵ Oepke, Albrecht: βάπτω, βαπτίζω. In: *ThDNT 1*, 535.

⁶⁶ βάπτω – 1. *bemárt, bemeít, vízbe merül*; 2. *megedz*; 3. *festékebe mártani*. Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *i. m.* 182. A LXX-ban 18-szor fordul elő (*BibleWorks*).

⁶⁷ πλύνω – 1. *mos, megmos, kimos*; 2. *szűd, gyaláz*. Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *i. m.* 855. A LXX-ban 52-szer fordul elő (*BibleWorks*).

⁶⁸ λούω – 1. *megmos, megfüröszt*; 2. *mosdik, fürdik*. Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *i. m.* 639. A LXX-ban 50-szer fordul elő (*BibleWorks*).

⁶⁹ Oepke, Albrecht: βάπτω, βαπτίζω. In: *ThDNT 1*, 535.

⁷⁰ Jenei Tamás: Kereszttség. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Bibliai fogalmi szókönyv*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1992, (203–205) 203.

⁷¹ Bellai Zoltán: Az újszövetségi kereszttség előzményei. In: *Theológiai Szemle*, Ú. f. XXIII, (1980/23), (265–271) 266–270.

⁷² Jev 46b. In: *Ö Sefaria. The William Davidson Edition*. https://www.sefaria.org/Yevamot.46b?ven=William_Davidson_Edition_-_English&vhe=William_Davidson_Edition_-_Vocalized_Aramaic&lang=bi (2022. márc. 20.).

„A Gemara azt kérdi: Honnan van ez? Azt mondjuk, hogy abból származik, amikor Isten megparancsolta Mózesnek a Sínai-félszigeten történt kinyilatkoztatás előtt: »Menj a néphez, és rendeld el, hogy ma és holnap szenteljék meg magukat, és mossák ki a felsőruhájukat!« (2Móz 19,10).» (Jev 46b)⁷³

A rabbik többsége a nép megtisztulására és megszentelésére adott parancsból indul ki, ezért nemcsak a ruhák rituális mosásáról, hanem az ember teljes lényének megtisztulásáról van szó. Jehosua rabbi ettől kissé eltérően a 2Móz 24,8-ból vezeti le a bemejtkezés alapjait:

„Rabbi Jehosua inkább onnan származtatta, ahol a vers így szól a Sínai-félszigeten megkötött szövetséggel kapcsolatban: »Mózes vette a vért, és ráhintette a népre«. A hagyomány pedig úgy tartja, hogy nincs rituális meghintés alámerülés nélkül. Ezért ősatyáink is bizonyára alámerültek a Sínain, következésképpen ez is alapvető követelmény minden megtérésnél.» (Jev46b)⁷⁴

Ezt a véleményt támogatja a Jev 46b,5 is:

„A meghintés a vízbe merítéssel történik. Ha nem így lenne, hogyan vitték volna őket az isteni jelenlét szárnyai alá? Ezért az ősöknek is alá kellett merülniük.»

Az Újszövetségben a βαπτω ige *bemártani* jelentéssel fordul elő a Lk 16,24-ben: *küldd el Lázárt, hogy ujjá begyét mártsa vízbe*; ld. még Jn 13,26; Jel 19,13. A kultikus értelemben vett mosakodásról, bemejtésről pedig a Mk 7,4 és a Lk 11,38-ban van szó. Az újszövetségi értelmezés szerint különbséget kell tennünk a kultikus bemejtkezés, Keresztelő János keresztsége (Mk 1,5) és Jézus keresztsége között (Mt 28,19).⁷⁵ A dolgozat témájára és korlátaira való tekintettel nem térünk ki erre a kérdésre, viszont meg kell jegyeznünk, hogy a prozeliták bemejtése természetesen nem a keresztyén gyakorlatból került át a zsidó vallásba, ugyanis ez megelőzte a keresztyén keresztséget.⁷⁶ A prozeliták kultikus bemejtésének az első apostoli konvent vetett véget Kr. u. 49 körül (ApCsel 15). Ebben a században a keresztyének megvetettek és üldözöttek voltak, ennél fogva igen kicsi az esélye annak, hogy a zsidóság bármit is átvett volna a keresztyénségből.⁷⁷

A prozeliták bemejtésének kérdéséről a Kr. u. első században támadt vita Hillél és Sammáj iskolája között. A vita tárgya az volt, hogy egyenértékű-e a bemejtés

⁷³ Jev 46b. In: *Seferia*. https://www.seferia.org/Yevamot.46b?ven=William_Davidson_Edition_-_English&vhe=William_Davidson_Edition_-_Vocalized_Aramaic&lang=bi (2022. márc. 20.).

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Oepke, Albrecht: βαπτω, βαπτίζω. In: *TbDNT 1*, 530.

⁷⁶ Uo. 535.

⁷⁷ Uo. 536.

a körülmetéléssel, vagy pedig a bemejtés másodlagos a körülmetélkedéshez képest. A vita tehát nem a bemejtés legitím gyakorlatának elfogadásáról szolt.⁷⁸

A rabbinikus irodalom a prozelita státusának bemejtés általi megváltozását hangsúlyozza:

„Rabbi Jose azt mondja: A bíróság nem merítheti be, mivel a körülmetélés és a bemejtés egyaránt szükséges a megtéréshez, a bemejtés pedig azáltal változtatja meg a betérő státusát, hogy zsidóvá teszi őt.” (Jev 46b, 9)⁷⁹

Jehosua rabbi nem ért egyet ezzel az érveléssel, mivel szerinte a körülmetélés önmagában is a megtérést hozza, a bemejtés pedig nem okoz további változást a prozelita státusában.⁸⁰ Mivel a rabbinizmus konszenzusos álláspontja szerint a körülmetélés és a bemejtés egyenértékű aktusai a betérésnek, ezért a Jehosua rabbi véleményét támogatják. A sabbat napon elvégzett bemejtés vitája abból adódik, hogy történik-e általa státusváltás vagy nem. Amennyiben történik, annyiban nem végrehajtható az aktus, mert ahogyan a Jev 46b, 11 fogalmaz: „hasonlatosnak tűnik az edény használatba vételéhez”. Mivel mindkét rituális cselekedet elengedhetetlen a betérés megállapításához, ezért a státusváltozás nem köthető csak a bemejtéshez.

A rabbinikus magyarázatok szerint a prozeliták bemejtése azt jelenti, hogy átment a halálból az életbe. Ha a prozelitát „újszülött gyermeknek” lehetne nevezni, az csak a prozelita teokratikus és kazuisztikus helyzetére vonatkozna. A prozelita pogányként még nem érthette a Tórárt, ezért azok a szenvedések, amelyek betérése után érték, nem tekinthetők a korábbi vétkei büntetésének. Betérésének pillanatától kezdve viszont be kellett tartania a parancsolatokat, és ez jelentette számára az új életet, tehát ebben az esetben nem kell semmilyen fizikai vagy etikai újjászületésre gondolnunk.⁸¹

A Talmud Gerim (Betértek) traktátusa így írja le a prozelita bemejtésének végső mozzanatát:

„Amikor alámerült és feljött a vízből, kedves és vigasztaló szavakkal kell szólni betérthez: Kihez ragaszkodsz? Boldog vagy! Ahhoz [ragaszkodsz], aki szolt, és

⁷⁸ Kr. u. 80-ban vita indul a Sammáj- és Hillél-féle iskolák között a prozelitákról. A Hillél-féle iskola sokkal inkább elfogadta és üdvözölte a prozelitákat, Sammáj iskolája viszont rosszallásának adott hangot amiatt, hogy a betérők ismerete és viszonyulása hiányos az írott és szóbeli tan tekintetében. Ferguson, Everett: *A kereszténység bölcsője*. Ford. Zsengeller József. Osiris Kiadó, Budapest 1999, 460–461. Bellai Zoltán: *i. m.* 267.

⁷⁹ Jev 46b. In: *Seferia*. https://www.seferia.org/Yevamot.46b.1?ven=William_Davidson_Edition_-_English&vhe=William_Davidson_Edition_-_Vocalized_Aramaic&lang=bi (2022. márc. 20.).

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Oepke, Albrecht: βαπτω, βαπτίζω. In: *TbDNT* 1, 536.

létrejött a világ, áldott legyen! Mert a világ csak Izráel kedvéért teremtetett, csak Izráelt nevezik »Isten fiának«, csak Izráel »Isten kedveltje.« [Gerim (Ger) 1,5]⁸²

A rabbinikus irodalom komoly feltételekhez szabja a betérés megállapítását. A körülmetélés előtt megkérdezik betérésének szándékát (Jev 47b, amint ezt az 1.4.1. *A körülmetélkedés* alcím alatt említettük és idéztük). A körülmetélést legalább három főnek kellett tanúsítania, a bemerítést pedig csakis háromtagú bíróság előtt lehetett elvégezni. A bemerítést nem végezheték éjszaka (Jev 46b,15). Jehuda rabbi ehhez még annyit fűz, hogy amennyiben a prozelita bíróság előtt tér meg, akkor hivatalosan is prozelita, ha azonban csak a magánéletében, és a tanúi sem tekinthetők hitelesnek, akkor a megtérés sem legitim (Jev 47a,7).

3.4. *A prozelita első áldozata*

Amiképpen az izraelitáknak három feltételt kellett teljesíteniük a sínai szövetségekötés előtt, tudniillik a körülmetélkedést (2Móz 12,48), a megmosakodást (2Móz 19,10) és az áldozatbemutatást (E

3x 24,5), ugyanúgy kellett a prozelitáknak is felkészülniük a szövetségbe való belépésre.⁸³ Valószínű, hogy a frissen betért prozelitának az első áldozási alkalommal egészen égő áldozatot (קָרְבָּן)⁸⁴ kellett bemutatnia a templom oltárán. Szécsi József szerint kétféle áldozat volt lehetséges: a bűn miatti gerlice vagy galambfióka és az egyestendős bárány égőáldozatként.⁸⁵

Az előző két szertartáshoz képest a Babiloni Talmud csak érintőlegesen szól a prozeliták áldozatbemutatásáról: a prozelita tudatlanul és pogányként cselekedett tisztátalan dolgokat anélkül, hogy azokért büntetést kapott volna; viszont miután betér a zsidóságba, jogi helyzete is megváltozik:

„Tudd meg, hogy mielőtt e mérce alá kerültél volna, faggyút ettél anélkül, hogy halállal büntettek volna, hogy megszenteltetted a sabbatot anélkül, hogy megkövezéssel büntettek volna. De ha most faggyút eszel, kiírtással büntetnek; ha most megszenteltetted a sabbatot, megkövezéssel büntetnek.” (Jev 47b)⁸⁶

Richard E. Averbeck szerint kétféle áldozat jöhetett szóba a prozeliták esetében: az egyik az engesztelő áldozat (3Móz 1), a másik a békeáldozat (3Móz 3).

⁸² Gerim 1,5. In: *Seferia. The William Davidson Talmud (Araba, Cohen, Soncino Press, 1965)* https://www.sefaria.org/Tractate_Gerim.1.5?ven=The_Minor_Tractates_of_the_Talmud_trans._A_Cohen,_London:_Soncino_Press,_1965&vhe=Talmud_Bavli,_Vilna_1883_ed.&lang=bi (2022. márc. 20.).

⁸³ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *ThDNT* 6, 731.

⁸⁴ קָרְבָּן – ezt főként az egészen égő áldozatra alkalmazza az Ószövetség (*BibleWorks*).

⁸⁵ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságba*, 162.

⁸⁶ Meyer, Reinhold: *i. m.* 229.

Az engesztelő áldozat általában megelőzte a békeáldozatot, ugyanis egyik jelentős hozadéka a kultikus megtisztulás.⁸⁷ Azért, hogy valaki békeáldozatot mutathasson be, előbb tisztává kellett lennie kultikus értelemben. A békeáldozat ugyanis Isten és az őt tisztelő személy közösségének létrehozásában játszott fontos szerepet.⁸⁸ Viszont arról is értesülünk, hogy lehetséges volt a kettő kombinációja, amely jó illatú áldozat az Úr előtt (ld. 3Móz 1,9b; 1Móz 8,20–22).⁸⁹ A kérdés az, hogy a prozelita vajon a pogányságában elkövetett bűneiért mutatott be áldozatot, vagy pedig az Úrral való megbékélés érdekében. A Talmud alapján arra következtethetünk, hogy az áldozatnak a megtisztulás jegyében (3Móz 9)⁹⁰ kellett történnie:

„Ha valaki prozelita, és azért jön, hogy megtanulja a tanítást, ne mondjátok neki: Egy száj, amely hullát, tépett, undorító és csúszómászó dolgokat evett, azért jön, hogy megtanulja a Mindenható szájából elhangzott tanítást?” (Jev 24b)⁹¹

Az engesztelő áldozat azért tűnik relevánsnak a prozeliták esetében, mivel az áldozat a teljes önelköteleződést kívánta szemléltetni, amihez elengedhetetlen az engesztelés. A teljesen elégetett áldozat azt hivatott szimbolizálni, hogy teljes az elköteleződés Isten iránt. Egy általánosabb nézet szerint az engesztelő áldozat nem kapcsolódhatott semmilyen konkrét bűnhöz, ezért az engesztelő áldozat és a békeáldozat kombinációja azt fejezte ki, hogy a szenthez való közeledés engesztelést és megbékélést igényel.⁹²

Fontos megállapítanunk: a prozeliták áldozatbemutatását a körülmetélkedésnek és a bemeztetésnek kellett megelőznie, hogy a prozelita immár teljes jogú és tiszta zsidóként állhasson az oltárhoz.

4. A prozeliták jogai

4.1. A prozelita férfiak jogai

A prozelita férfiak jogairól fentebb már volt szó, ezért ebben a részben csak a fontosabbakat, illetve a nem említett jogokat szeretnénk felvonultatni.

Ennél a pontnál kiemelnénk, hogy a zsidóságba való betérés lehetősége első sorban a férfiakra vonatkozott. A prozelita betérését egy legalább három főből

---

⁸⁷ Averbeck, Richard E.: **הִלָּל**. In: Van Gemenen, A. Willem (Ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*. Vol 3. Paternoster Press, Carlisle 1996, (405–145) 412.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo. 410.

⁹⁰ Uo. 409.

⁹¹ Meyer, Reinhold: *i. m.* 231.

⁹² Uo. 409.

álló hiteles testületnek kellett tanúsítania.⁹³ A hitelesített áttérést követően a prozelita férfi teljes zsidónak számított a zsidó jog rabbinusi értelmezésében, és amint azt fentebb már említettük, jelképesen „újszülött gyermeknek” tekintették, ezért új nevet is adtak neki.⁹⁴ Ettől kezdve a prozelita férfinak minden előző, pogány életéhez tartozó szokást, gyakorlatot szigorúan kellett kerülnie, hiszen immár zsidóként tartották számon. Joga volt, sőt kötelessége részt venni a zsidó ünnepeken és azokon áldozatot bemutatni.⁹⁵

Amint tehát a prozelita férfi betért a zsidóságba, megszüntette korábbi kapcsolatait, és a hagyomány szerint újszülött gyermeknek kellett tekinteni. A betért jogairól szóló legkorábbi tanúság Sammájtól és Hilléltől származik. Ez a pészachvacsoráról szóló traktátusban maradt fenn [Peszáchim (Pesz) 8,8]. Sámáj szerint a pészach előestéjén a prozelita mehet a mikvébe, hogy aztán részt vegyen a szédervacsorán. Hillél azonban azt mondja, hogy nem lehet jelen a széderen, „mert olyan prozelita egykori pogányként, mint aki megérintette a sírt, és így tisztátalan lett, vagyis csak 7 nap múlva tisztulhat meg”.⁹⁶

A talmudi hagyomány szerint Józsué és Gamáiel rabbi arról vitáztak, hogy egy ammonita prozelitának van-e joga részt vennie a zsidó gyülekezetben. Gamáiel tilamasnak tartotta azt, hogy ammonita vegyen részt a zsidó közösségben, mivel az 5Móz 32,4-ben így rendelkezik a törvény: *Nem tartozhat az ÚR gyülekezetéhez ammóni vagy móábi ember: még a tízedik nemzedékük sem tartozhat soha az ÚR gyülekezetéhez.* Józsué rabbi sokkal mérsékeltbb álláspontot képviselt, és azzal cáfolta Gamálielt, hogy az a nemzedék, amelyikről Gamáiel szól, már Szanhérib idején felmentetett a prófécia alól.⁹⁷

A prozelitákra vonatkozó jog szerint a prozeliták rokonai nem örökölhettek a betértől. Ha betérése után nem születtek gyermekei, akkor vagyona és ingósága „senki tulajdonának nem tekinthető, és bárki megszerezhetette azokat tulajdonul” [Bává vátrá (BV) 3,3; Gittin (Git) 39a].⁹⁸

A prozelita nem viselhetett közhivatalt. A rabbik ezt a határozatot az 5Móz 17,15-ből vezették le: *Csak azt emeld magad fölé királlyá, akit Istened, az ÚR kiválaszt. Testvéreid közül emelj királyt magad fölé; nem tehetsz magad fölé idegen embert, aki nem testvéred.* Eszerint „zsidók fölé csak zsidó vezetőt szabad kinevezni”. Ez viszont nem vonatkozik az olyan prozelitára, akinek anyja vagy apja zsidó származású volt [Jev 45b; Kiddusin (Kid) 76b]. A prozelita lehetett bíró egy bűnügyben, de

⁹³ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *ThDNT* 6, 738.

⁹⁴ Uo. 739.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságba*, 142.

⁹⁷ Meyer, Reinhold: *i. m.* 233.

⁹⁸ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságba*, 143.

„tevékenykedhet egy polgári eljárásban” [Szanhedrin (Szanh) 36b], „és ítélezhet egy prozelita társa felett is bűnügyben” [Rási Jevámót (RJev) 102a-hoz]. „A legtöbb esetben azonban a prozelitát a bírói hivataltól is eltiltják.” Mások véleménye szerint a polgári ügyekben csak prozelita ítélezhet prozelita fölött.⁹⁹

A prozelita házassági jog alapján egy prozelita férfi minden akadály nélkül feleségül vehetett egy zsidó nőt, sőt még akár egy papnak a lányát is (Kid 73a). Az utóbbi lehetőség viszont azt vonta maga után, hogy gyermekük nem örökölhette a papi tisztséget.¹⁰⁰ Egy korábbi rendelkezés szerint egy prozelita elvehette házastársul valamelyik rokonát, ezt azonban később az írástudók arra hivatkozva tiltották meg, hogy „ne mondhassák: egy nagyobb szentségből egy kisebb szentségbe léptünk” (Jev 22a).¹⁰¹

Bár a Tóra kimondja, sőt a zsidóság ragaszkodott ahhoz, hogy Izráel népén csakis zsidó ember uralkodjék felkent királyként, Nagy Heródes esete mégis ennek ellenkezőjét példázza. Viszont Heródes családjának erőszakos „betérését” csak nagy fenntartásokkal tekinthetjük tényleges prozelita betérésnek.¹⁰²

4.2. *A prozelita nők és gyermekek jogai*

A prozelita férfi jogi és társadalmi helyzete magától értetődően jól meghatározott, és sokkal több szó is esik róla a talmudi és misnai irodalomban, mint a prozelita nők és gyermekek jogi helyzetéről, amely annak függvényében alakul, hogy a nők és a gyerekek milyen kapcsolatban vannak a családfővel.

A prozelita férfiak és nők között más elbírálás érvényesült. A második templom korát illetően arról értesülünk, hogy tilos volt a pogány nők feleségül vétele (Ezsd 9–11).¹⁰³ Már ez a tilalom is jelzi, hogy a pogány nők zsidó néphez történő csatlakozása elég kényes kérdésnek számított. A qumráni *Damaszkuszi iratokban* (A/V,1–11) arról olvasunk, hogy három dologhoz mindenképp ragaszkodnia kell a zsidóságnak: 1. zsidó pap (kohanita) nem házasodhat pogány származású asszonnyal; 2. nem zsidó asszony annak teremtetett, aminek, s ezért nem tud zsidóvá lenni; 3. a nem zsidó férfi „fizikailag is meg tud változni”, tehát zsidóvá lehet, de egy nő nem.¹⁰⁴ Más szóval:

⁹⁹ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságba*, 143.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Kuhn, Karl Georg: *προσήλυτος*. In: *ThDNT* 6, 734.

¹⁰³ Vö. Steiner József: *i. m.* 14.

¹⁰⁴ Uo., ahol Schwartz, Daniel R.: *Doing Like Jews or Becoming a Jew? Josephus in Women Converts to Judaism*. In: Frey, Jörg – Schwartz, Daniel R. – Gripenrog, Stephanie (eds.): *Jewish Identity in the Greco-Roman World. Jüdische Identität in Der Griechisch-Römischen Welt*. Ancient Judaism and Early Christianity, 71. Brill, Leiden–Boston 2007, (93–110) 106-ra hivatkozik.

„[...] a pogány férfiak zsidóvá válhattak a körülmétkedés által, de a pogány asszonyok, akiket nem lehetett körülmétni, nem lehettek zsidóvá.”¹⁰⁵

Tehát egy asszony nem tudja maradéktalanul teljesíteni a három elvárt feltételt, hanem csak kettőt: a bemelegítést és az áldozatbemutatást.¹⁰⁶ Ezért a zsidó vallással szimpatizáló asszony számára az a lehetőség marad, hogy úgy élhet és cselekedhet, mint a zsidók, vagyis félprozelita lesz.¹⁰⁷

Ez a szemlélet és felfogás viszont mintha ellentmondana azzal, amit a Ruth könyvében olvasunk. Ugyanis Ruth, aki moábita származású volt, tehát pogány (Ruth 1,4), zsidó anyósának tett szavai kétféleképpen értelmezhetők: 1. úgy, mint amely a zsidóságra való áttérés fogadalma; 2. úgy, mint amely az áttérés szándékának kinyilvánítása. Amennyiben az első esetet tekintjük lehetségesnek, annyiban azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az Ószövetség nem veti el a pogány nők betérését. Ezt a felfogást jegyezte fel Josephus Flavius is az *Ant XX.* 2,4 ben.¹⁰⁸

Abban az esetben, ha egy zsidó férfi pogány asszonyt vett feleségül, különleges helyzet alakult ki. Ugyanis e házasság révén a pogány asszony fizikailag kerül be a zsidó közösségbe. A zsidósághoz történő csatlakozás ebben az esetben attól függetlenül is érvényes, hogy a pogány asszony elfogadta Izráel Istenének tiszteletét vagy nem. Emiatt vált szükségessé a vegyes házasságok korlátozása, illetve tiltása, éspedig abból a célból, hogy a zsidó fél el ne hajoljék Izráel Istenétől (ld. Ezsdr 9–11).¹⁰⁹ Ehhez hasonlóan a rabbinikus irodalom sem javallja a prozelita nők feleségül vételét:

„Rabbi Eliézer ben Jákob azt mondja: a prozeliták lánya ne menjen férjhez a pap-ságba, hacsak az anyja nem Izráelből való”. [palesztin Kiddusin (pKid) 4]¹¹⁰

„Mindannyian (a rabbik) ugyanazt a verset idézik (Ez 44,22): csak szüzeket Izráel házának magjából [...]” (pKid 4)¹¹¹

A másik kérdéses csoport a gyermekeké. Egy nem zsidó gyermek betérésének esetében a következő jogok léptek érvénybe: ha egy kisgyermeket teljesen zsidó-

¹⁰⁵ Schwartz, Daniel R.: *i. m.* 99.

¹⁰⁶ Uo. 99.

¹⁰⁷ Steiner József: *i. m.* 13.

¹⁰⁸ Ld. Josephus Flavius: *A zsidók története*, 559.

¹⁰⁹ Steiner József: *i. m.* 13–14.

¹¹⁰ pKid 4. In: *Seferia. Babylon Talmud. The Babylon Talmud, edition by Heinrich W. Guggenheimer.* Berlin, De Gruyter, 1999–2015. https://www.seferia.org/Babylon_Talmud_pKid_4 (2022. márc. 20.).

¹¹¹ Uo.

nak is neveltek, csak akkor lesz teljes jogú zsidó, ha előírászerűen tér be, vagyis körülmétkedéssel, bemelegítéssel és áldozat bemutatásával. Ha egy prozelita szülő zsidó nevet ad gyermekének, az jogilag semmit nem jelent. A prozelita szülőktől született fiúgyermeket a születésüktől követő nyolcadik napon metélték körül, akárcsak a zsidó gyermekeket.¹¹² A prozelitává válás előtt megszületett fiúgyermeket a betérés szándékának kinyilvánítása után kellett körülmélni, és „ezt a mohél (körülméltető) tudomására kell hozni, hogy összehívja a bét dint¹¹³ az áldások elmondására”.¹¹⁴ Amennyiben a gyermeket egészségi okból vagy baleset miatt már körülmélték, akkor a betérés alkalmával egy jelképes tűszúrással egy csep vért serkentettek ki. A fiúgyerekek tizennégy éves koráig még nem volt felelős a parancsolatok megtartásáért. A bemelegítést csak az egy évnél idősebb gyermekeknél volt szabad alkalmazni, ugyanis az ennél fiatalabb gyermekek számára veszélyes lehet a teljes alámerítés.¹¹⁵

A gyermekek esetében is különbséget kell tennünk a fiúk és a lányok betérésével kapcsolatban. A leánygyermek estében csak a bemelegítésnek kell megtörténnie a betérés alkalmával, viszont a bét dinnek is jelen kellett lennie a szertartáson, hogy elmondja az áldásokat. Mindkét nem esetében szigorúan meg kellett történnie a bemelegítésnek. Ezek után a prozelita gyermeket oktatni kellett, majd ugyanolyan jogok illették meg, mint egy zsidónak született gyermeket.¹¹⁶

A prozelita jog kiter az áttért felnőttek gyermekeire is, és különbséget tesz a szülők áttérése előtt, illetve az áttérésük után született gyermekek között:

„Hogy van [a törvény]? Ha elsőszülött fia született [a prozelitának], mielőtt megtért volna, mentesül a kötelezettségek alól, de ha megtért, akkor felelős a törvény megtartásáért.” [Gerim (Ger) 1]¹¹⁷

¹¹² Ferguson, Everett: *i. m.* 460.

¹¹³ A *bét din a törvény házát* jelenti, amely zsidó közösségben büntető, polgári és vallási ügyek esetében volt hivatott bíróságként szolgálni. Az intézmény az 5Móz 16,18 alapján működött. A második templom idején (Kr. e. 516–Kr. u. 70) háromféle bíróság működött. Az első a szanhedrin, amely a legfelsőbb bíróságnak felel meg. Ez 71 tagból állt és a templom területén ülésezett. A második, az úgynevezett kis szanhedrin 23 tagból állt, büntetőügyekben ítélt, és minden városban működött, ahol 120 vagy annál több zsidó férfi élt. A legkisebb bíróság három bíróból állt. Az említett esetben erről esik szó. Ez a bíróság erősítette meg a betérést és olvasta fel az áldásokat. Ld. Bet din. In: *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/bet-din> (2022. márc. 7.).

¹¹⁴ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságba*, 143.

¹¹⁵ Uo. Ld. még Ferguson, Everett: *i. m.* 461.

¹¹⁶ Szécsi József: *Prozeliták – betérés a zsidóságba*, 143.

¹¹⁷ Gerim 1. In: *Seferia. Babylon Talmud. The Babylon Talmud, edition by Heinrich W. Guggenheimer*. Berlin, De Gruyter, 1999–2015. https://www.sefaria.org/Babylon_Talmud_Gerim_1 (2022. márc. 20.).

„Ha egy prozelita körülmetélt volt, vagy ha körülmetélve született gyermeke, akkor a szövetség vérét kell tőle és gyermekétől kérnie Beth Sammáj szerint; de Béth Hillél azt mondja, hogy ez nem szükséges.” (Ger 2,1)¹¹⁸

Eszerint a szülők áttérése előtt született valamennyi gyermeket nemre való tekintet nélkül részesítették a bemeztetésben, és a körülmetélés kérdése továbbra is fennmaradt. A szülők áttérése után született gyermekeket viszont már nem mearítették be, mivel őket már „tiszták”-nak tekintették (Jev 11,2. vő. 1Kor 7,14). Az utóbbiakkal már az izraeli jognak megfelelően jártak el: a fiúkat a nyolcadik napon metélték körül, a lányok pedig – az izraeli leánygyermekéhez hasonlóan – magától értetődően Izráel népe közösségéhez tartoztak.¹¹⁹ Ahogyan a prozelitizmusra nem mindenki tekintett jó szemmel a rabbik közül, ugyanúgy a prozeliták gyermekeire sem:

„Rabbi Jehuda azt mondja, hogy egy prozelita lánya olyan, mint egy meggyalázott pap lánya.” (pKid 4,6)¹²⁰

„Rabbi Eliézer ben Jákób azt mondja: Egy izraelita lánya, aki prozelitához ment feleségül, alkalmas a papságra, és egy prozelita lánya, aki izraelitához ment feleségül, alkalmas a papságra, viszont egy prozelita lánya, aki prozelitához ment feleségül, alkalmatlan a papságra.” (pKid 4,6)¹²¹

5. A prozeliták helyzete

5.1. Helyzetük Palesztinában

Mint már említettük, a palesztin zsidóság körében a גֵּר és a προσήλυτος kifejezés ugyanazt fedik. A גֵּר elvesztette a társadalmi értelmét, és kizárólag vallási töltetet kapott. A palesztin zsidóság körében az számított prozelitának, akit körül is metéltek, és megtartotta a Tórárt. A prozelita részt vehetett a zsinagógai istentiszteleten, és teljes jogú zsidónak tekintették. Az viszont, hogy a palesztin zsidóság teljes jogú tagoknak megfelelően viszonyult-e a prozelitákhoz, már árnyaltabb kérdés.¹²²

¹¹⁸ Gerim 2,5. In: *Seferia. Babylon Talmud. The Babylon Talmud, edition by Heinrich W. Guggenheimer* https://www.sefaria.org/Babylon_Talmud_Gerim_2,5 (2022. márc. 20.).

¹¹⁹ Bellai Zoltán: *i. m.* 267.

¹²⁰ pKid 4,6. In: In: *Seferia*. https://www.sefaria.org/Babylon_Talmud_pKid4,6 (2022. márc. 20.).

¹²¹ Uo.

¹²² Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *TbDNT* 6, 734.

Egyes rabbik nem titkolták ellenérzésüket a prozelitákkal szemben, és igen kemény jelzőkkel illették őket, mint például Chelbo rabbi, aki azt mondta, hogy a prozeliták „fekélyek Izráel testén” (Jev 47b).¹²³

A Jev 47a a következő megállapításokat teszi ezzel kapcsolatban:

„[...] Izráel földjén elfogadják a megtérőt [...]. Viszont Erec Izráelben bizonyítania kell, hogy valóban megtért. Amikor eljön és azt mondja, hogy ő megtért, tanúkat is kell hoznia magával, akik megerősítik őt.”

„A bölcsek azt tanították: A vers kijelenti, hogy Mózes megparancsolta a bírának: »igazságosan ítélezzetek mindenkinek az ügyében, akár testvérével, akár jövevényvel van dolga« (5Móz 1,16). Ebből kifolyólag Jehuda rabbi azt mondta: Az a megtérő, aki a bíróságon tér meg, érvényes megtérő, ha azonban magánéletében tér meg, akkor nem tekintendő annak.” (Jev 47a,1.3.5)¹²⁴

A rabbinikus álláspont eléggé megosztott a prozeliták jogi státusa tekintetében. A fenti idézetekből az tűnik ki, hogy némelyikük elfogadó és nyitott volt a prozeliták befogadását illetően. Feltételezhetjük azt is, hogy ezek a rabbik nemcsak engedékenyek voltak a prozeliták irányában, hanem buzdították is tanítványaikat a prozeliták tanítására. A tanítás kérdése azért is lesz hangsúlyos a prozeliták esetében, mert egyes rabbik éppen abban látják a zsidóságba való betérés lényegét, hogy a megtérő a Tóra szerinti életre határozza el magát. Ezért különbséget tesznek igaz prozelita és hamis prozelita között. Azokat, akik kizárólag valamilyen világi vagy egyéb tisztátalan indíttatásból váltak prozelitává, hamis prozelitáknak, גֵּרֵי הַשֶּׁקֶר-nek nevezték.¹²⁵ A Babiloni Talmudban a következőket olvashatjuk a hamis prozelitáról:

„Egy férfi, aki asszony miatt lett prozelita, és egy nő, aki férfi miatt lett prozelita, és ugyanígy, aki csak azért lett prozelita, hogy királyok asztalánál vacsorázzék, vagy hogy Salamon királlyal legyen, nem számít igaz prozelitának.” (Jev 24b)¹²⁶

„Ezek Nehemiás rabbi szavai: Aki oroszlánok miatt lett prozelita, aki álmok miatt lett prozelita, és aki Márdokeus és Eszter idejében lett prozelita, az nem számít prozelitának, hanem csak a mostaniak.” (Jev 24b)¹²⁷

¹²³ Meyer, Reinhold: *i. m.* 229.

¹²⁴ Jev 47a. In: *Seferia*. https://www.sefaria.org/Babylon_Talmud_Jevamot_47a (2022. márc. 20.).

¹²⁵ Kuhn, Karl Georg: *προσηλυτος*. In: *ThDNT* 6, 736.

¹²⁶ Meyer, Reinhold: *i. m.* 230.

¹²⁷ Uo. 230–231.

Igaz prozelitáknak, גֵּרִי זָרָק-nek nevezik a rabbik azokat a betérőket, akik körül vannak metélve, bemeítkeztek, és nem utolsósorban megtartják a Tórát, sőt szívügyüknek tartják annak tanulmányozását.¹²⁸

5.2. Helyzetük a görög–római diaszpórában

A diaszpóra zsidóságának és a Római Birodalom pogány lakosságának is meg volt a maga véleménye a prozelitákról. Kézenfekvő, hogy a birodalom azon részein élhettek prozeliták, ahol számottevő zsidó közösség volt. Elsődleges forrásnak ebben az esetben Josephus Flaviust tekintjük, de rajta kívül a korabeli római írók is megemlékeznek bizonyos zsidó közösségekről.

Josephus Flavius azokról a jogokról és engedményekről is ír *A zsidók történetében*, amelyeket a római császárok adtak a zsidóknak. Ezek az egyes városoknak és provinciáknak kiküldött levelekben maradtak fent, és Josephus idéz is ezekből. Feltételezhetjük, hogy azokat a városokat, illetve régiókat emelte ki, amelyben jelentősebb zsidó közösség élt. Elsőként a kor legjelentősebb zsidó diaszpórájának közösségét lehet megemlíteni, amely Alexandriában élt, s ahol Julius Caesar polgárjogot adott a zsidóknak (*Ant XIV. 10,1*):

„Így például Julius Caesar az alexandriai zsidóknak érc táblára vésett okiratot adott, és ezzel őket alexandriai polgároknak nyilvánította.”¹²⁹

A zsidóság számára ez fontos lépés volt társadalmi helyzetüket illetően, és ugyanúgy a prozeliták számára is. Arról sajnos nincs információnk, hogy a prozeliták jogi státusa mennyiben változott, s változott-e egyáltalán a római jogban. Julius Caesar okirata alapján viszont azt feltételezhetjük, hogy mind a zsidóknak, mind a közösségükbe tartozó prozelitáknak javulhatott a társadalmi megítélése Alexandriában.

Alexandria mellett kiemelhetjük még a Josephus által felsorolt többi várost: Efézus, Délosz, Szárdisz, Laodicea, Milétosz, Pergamon, Halikarnasszosz. A déloszi diaszpóráról a következőket mondja az *Ant XIV. 10,8*-ban:

„Gaius Julius római konzul a parioni hatóságnak, tanácsnak és népnek üdvözlését küldi. Megjelentek előttem a ti követeitekkel együtt a déloszi zsidók és néhány környékbeli zsidó, és jelentették, hogy ti bizonyos rendelkezésekkel megakadályozátok őket istentiszteletükben és régi szokásaik gyakorlásában. Helytelenítem, hogy szövetségeseink és barátaink ellen ilyen rendelkezéseket hoztok, és megtiltjátok nekik, hogy törvényeik szerint éljenek, és a közös lakomák és istentiszteletek cél-

¹²⁸ Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *TbDNT* 6, 736.

¹²⁹ Flavius Josephus: *A zsidók története*, 600.

jaira adakozzanak, főképpen mivel ez még Rómában sem tilos nekik. Mert Gaius Caesar, a mi konzulunk, mikor kiadta azt a rendeletét, amellyel Rómában mindenféle gyülekezést megtiltott, csak velük tett kivételt, és nekik nem tiltotta meg sem a közös étkezéseket, sem az adománygyűjtést. Éppen így én is, ámbár egyébként minden összejövetelt megtiltok, csupán a zsidóknak engedem meg, hogy ősi szokásaik és hagyományaik szerint összegyülekezessenek és közösen étkezessenek. Ennélfogva megkívánom, hogy barátaink és szövetségeseink ellen kiadott rendeleteiteket – tekintettel irántunk tanúsított hűségükre és barátságukra – visszavonjátok.”¹³⁰

Az *Ant* XIV. 10,23-ban a halikarnasszosziak határozatát jegyzi le:

„A halikarnassosiak határozata: »Marcus Alexander javaslatára, Memnonnak, Aristeides fiának és Euonymos fogadott fiának főpapsága idején Antheisterion hónapban: Mivel az Isten iránti jámborságot és a vallást mindig híven ápoltuk, az emberiség jótevőjének, a római népnek példájára, és mivel a velük szövetséges zsidóknak a rómaiak megengedték vallásuk szabad gyakorlatát és hagyományos ünnepeik megünneplését és összejöveteleik megtartását, mi is elhatároztuk, hogy minden zsidónak, férfinak és nőnek egyaránt joga legyen a sabbat napját megtartani, a zsidók törvényei szerint áldozatot bemutatni és ősi szokásuk szerint a tengerparton imádkozni. És ha akár hatóság, akár magánember akadályozná őket ebben, pénzbírságra ítéltessék, és azt fizesse be a város pénztárába.«”¹³¹

Ezekből az idézetekből nemcsak az derül ki, hogy Déloszban és Halikarnaszszoszbán zsidó közösségek éltek, hanem hogy még Rómában is. A római zsidó közösség Puteoliban élt, amely egyfajta sajátosan fenntartott terület volt számukra. A közöttük élő prozelitákról keveset tudunk, viszont zsidó katakombákban végzett későbbi régészeti kutatások azt állapították meg, hogy a prozelitákat nem a pogány temetőbe temették, hanem a zsidó katakombákba.¹³² Ebből következőleg feltételezhetjük, hogy a diaszpóra zsidósága még befogadóbb és nyitottabb volt, mint a palesztinai zsidóság.

A diaszpórai zsidóságról nem kizárólag Josephustól értesülhetünk, hanem pogány íróktól is, például Horatius Flaccus Quintus (Kr. e. 65–8) római költőtől. Horatius egyik szatírájában (I. 4,138–143) elsőként hivatkozik a zsidók hittéríté-

¹³⁰ Flavius Josephus: *A zsidók története*, 602.

¹³¹ Uo. 607.

¹³² Kuhn, Karl Georg: προσήλυτος. In: *TbDNT* 6, 736.

sére a római irodalomban.¹³³ Szatírájában úgy tünteti fel a zsidó misszionálást, mint erőszakos nyomást, amely kikényszeríti az római polgárból, hogy „zsidóként viselkedjen”.¹³⁴

John Nolland tanulmánya szerint a zsidó közösségek egyes tagjai túlzottan nagy befolyást szereztek egyes városokban, s ebből kiindulva feltételezhető, hogy nemcsak politikai, hanem vallási akaratukat is „ráerőszakolhatták” a római polgárookra. Horatius szatírájából kiindulva Nolland azt állapítja meg a zsidó misszióról, hogy az sokkal inkább hasonlított a makkabeuskori erőszakos áttérítésre, semmint az érvek alapján meggyőző misszióra.¹³⁵

A 143. szatíra egyik sorában Nolland a *concedere* – *elmenni, valamire áttérni* jelentésű szót értelmezi, és fejtegetése során arra a megállapításra jut, hogy Horatius egyszerre alkalmazta a szó mindkét értelmét. Ennek ellenére Nolland megállapítja, hogy a *concedere* kifejezéssel Horatius mégsem az agresszív zsidó áttérítési kísérletekre utal, és nem a zsidósághoz csatlakozó pogányokat kívánja megítélni.¹³⁶ Tanulmánya végén Nolland megjegyzi, hogy Horatiust erős támadások érték szatírája, illetve a félreértett *concedere* kifejezés miatt, ugyanakkor több író és közéleti kortársa állt ki védelmére.¹³⁷

Összegzés

A prozelita kifejezés az intertestamentális korban nyeri a zsidó hitre áttért pogány származású ember jelentést. Ebben a korszakban fogalmazzák meg a betérést megelőző feltételeket és szögezik le a belépéshez nélkülözhetetlen rituális cselekedetek sorrendjét és értelmét.

A zsidó társadalomban a prozeliták is jog által meghatározott státust nyernek, amit a rabbinikus irodalom részletesen tárgyal. Egyes konzervatív vagy fundamentalista beállítottságú csoportok elleneztek mind a térítést, mind a prozeliták befogadását. A diaszpórai nyitottság viszont missziós szándékú volt.

Ez a kétféle magatartás erőteljesen jelentkezik a rabbik prozelitákkal kapcsolatos vitáiban is, jóllehet a farizeusi gondolkodású rabbik nem a prozelitizmus legitimitását tették kétségessé, hanem az áttérés feltételeinek részleges, elhanya-

---

¹³³ Nolland, John: *Proselytism or politics in Horace satires I, 4, 138–143?* Vigiliae Christianae 33. North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1979, 347–355.

¹³⁴ Nolland, John: *i. m.* 350.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ Uo.

golhatóknak vélt pontjait. A viták kiterjedtek a prozelita nők és gyermekek, a körülmetélés és bemeztetés kérdéseire is.

Alexandriai Philón befogadó álláspontot képviselt, sőt betérésre buzdított. Számára a rituális szokások háttérbe szorultak, és inkább a Törvény tanítását és tanulmányozását hangsúlyozza.

Josephus Flavius, aki farizeus neveltetésben részesült, a művelt római rétegnek írja könyveit, amelyek apologetikus jellegűek is: meg akarja ismertetni a zsidók vallását és életvitelét, s azt, hogy ez mennyire volt vonzó, a betérőkről szóló történetekkel szemlélteti. Ezek közül kiemelkedik Adiabene uralkodójának és anyjának zsidó hitre való áttérése. Írásai nyitottságot érzékeltetnek a prozeliták irányában.

A diaszpóra zsidóság nyitottabb a prozeliták irányában, mint a palesztinai, ugyanakkor a birodalom nagyobb városaiban élő zsidó közösséget megvető római polgárok inkább negatívan értékelik a prozelitizmust, és erőszakos nyomulásnak, illetve politikai húzásnak tekintik a zsidó „missziót”.

Felhasznált irodalom

- Adorjáni Zoltán: *A terapeuták konteplatív kegyessége*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2007.
- Allan, W. C.: On the Meaning of ΠΡΟΣΗΛΥΤΟΣ in the Septuagint. *The Expositor* 4, (1894/10), 264–275.
- Averbeck, Richard E.: עֲלִיָּהּ. In: Van Gemeren, A. Willem (ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*. Vol 3. Paternoster Press, Carlisle 1996, 405–145.
- Bellai Zoltán: Az újszövetségi kereszttség előzményei. In: *Theológiai Szemle*, Ú. f. XXIII, (1980/23), 265–271.
- Bet din. In: *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/bet-din> (2022. márc. 7.).
- BibleWorks™ Copyright 1992–2001 BibleWorks, L.L.C. All rights reserved. BibleWorks was programmed by Michael S. Bushell and Michael D. Tan.
- Enger, Filip: Proselyten (AT). In: *WiBiLex. Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet*. <https://www.bibelwissenschaft.de/wibilex/das-bibellexikon/lexikon/sachwort/anzeigen/details/proselyten-at/ch/c01fd26936a9e233d645f22dafdc2254/> (2022. febr. 28.).
- Ferguson, Everett: *A kereszténység bölcsője*. Ford. Zsengellér József. Osiris Kiadó, Budapest 1999.
- Flavius Josephus: *A zsidók története*. Ford. Révay József. Renaissance, Budapest 1965.
- Gánor György: Az otthon idegensége – az idegenségbeliség otthonossága. In: *Világosság* 48. (2007/11–12), 73–97.

- Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre (szerk.): *Ógörög–magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993.
- Jenei Tamás: Kereszttség. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Bibliai fogalmi szókönyv*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1992, 203–205.
- Josephus Flavius: *Appión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról*. Ford. Hahn István. Prométheusz könyvek 5. Helikon Kiadó, Budapest 2009.
- Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (eds.): *Theological Dictionary of the New Testament*. Vol. 1, 6, 7, 9. Trans. Geoffrey Bromiley W. William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan 1964 (1), 1973 (6), 1971 (7), 1976 (9).
- Kozma Zsolt: Népvándorlás. Isten vándorló népe a Szentírásban. In: Balogh Csaba – Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Az Írás bővületében. Tanulmányok Adorjáni Zoltán 65. születésnapjára*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár 2021, 456–469.
- Meyer, Reinhold: *Der Babilonische Talmud*. Wilhelm Goldmann Verlag, München 1963.
- Nolland, John: *Proselytism or politics in Horace satires I, 4, 138–143?* Vigiliae Christianae 33. North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1979, 347–355.
- Schwartz, Daniel R.: Doing Like Jews or Becoming a Jew? Josephus in Women Converts to Judaism. In: Frey, Jörg – Schwartz, Daniel R. – Gripenot, Stephanie (eds.): *Jewish Identity in the Greco-Roman World. Judische Identität in Der Griechisch-Römischen Welt*. Ancient Judaism and Early Christianity, 71. Brill, Leiden–Boston 2007, 93–110.
- Steiner József: A judaizmus mint nem misszionáló vallás hitnépszerűsítő törekvései az újszövetségi korban. In: *Református Szemle* 114. (2021/1), 5–31.
- Szécsi József: *Prozeliták. Betérés a zsidóságba*. Budapest 2001.
- Szécsi József: Prozeliták – betérés a zsidóságba. In: uő (szerk.): „Fölkél egy Csillag!” Nébány előadás. Keresztény–Zsidó Társaság, Budapest 2004, 137–159.
- Stuehrenberg, F. Paul: Proselyt. In: Freedman, David Noel: *The Anchor Bible Dictionary*, Vol. 5., Astrid B. Beck and Doubleday, New York, London, Toronto, Sidney, 1992, 503–505.
- ☛ *Sefaria. The William Davidson Edition*. <https://www.sefaria.org/texts/Talmud> (2022. márc. 20.).
- Thiessen, Matthew: Revisiting the προσήλυτος in “the LXX”. In: *Journal of Biblical Literature* 132 (2013/2), 333–350.
- Van Gemeren, A. Willem (ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*. Vol 3. Paternoster Press, Carlisle 1996, 405–145.
- Varga Zsigmond J. (szerk.): *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1996.

***

In the intertestamental period, the term “proselyte” acquired the meaning of a pagan-born individual who converted to the Jewish faith. During this era, the prerequisites for conversion were formulated, and the sequence and significance of essential ritual acts were established. The

Jewish diaspora was more receptive to proselytes compared to the Palestinian context. However, Roman citizens living in major imperial cities, who held contempt for Jewish communities, viewed proselytism negatively, considering it aggressive encroachment or a political maneuver by Jews. This study enquires into the phenomenon of proselytism within rabbinic literature, Alexandrian Philo and Josephus Flavius.

Keywords: proselytes, access, circumcision, baptism, stranger, gentile